„փաշխաաու" անուններով։ Թէ ի՞նչ տեսակ մարդիկ են Էջմիածնի այդ երկու դիկտատօրները և ի՞նչ ասիթով են նոքա դիկտատօրութիւն անում, թոյլ տուէք, որ ձեզ պատմեմ։

Սոցանից «քուրմ» ասածը մի մարդ է, որի ծառայութիւնները Ռուսահայերին այնչափ են եղել, որ նորա անձնական կրքերից զոհ է գնացել ազգի համրածանօթ Նալբանդեանցը և նոյնպէս ո՛չ սակաւ տանջվել են բարոյապէս երկու անուանի Հայ գրագէտներ՝ Նազարեանց և Միանսարեանց։ Յայտնի լինելով համայն Հայ հասարակութեան իր կործանիչ արհեստով „քուրմը" սակայն այնչափ սպառնալի է եղել իւրաքանչիւր Ռուսահայի համար, որ ոչ ոք չէ համարձակվել բացարձակապէս բողոքել նորա դէմ, մանաւանդ երբ նորա երկիւղից ազատ չէ եղել նոյն իսկ Ռուսահայ աւելի ազատամիտ օրագրութեան ներկայացուցիչը։ Եւ նոքա ամենքն էլ իրաւունք են ունեցել երկիւղ կրելու։

Բոլորովին այլ տիպ է Քուրմի աջակից Հայ փաշխաաու Կրեսոսը։ Քանի տարի առաջ նա եկել է Պետերբուրգ և արգելուած թըղթախաղի մէջ հարիւր հազար րուբլ մի գիշերուայ ընթացքում խարդախութեամբ տանելով, միանգամից հարստանում է ու սկսում է վաճառականութեամբ պարապվել։ Եւ այդ վաճառաշահութիւնը մինչև հիմայ կատարվում է հետևեալ կերպով.—մի կողմից նա շարունակում է թղթախաղի մէջ քրէական միջոցներով հարստանալ, միւս կողմից նա պահում է Պետերբուրգում մի գրաւատնեակ (lombard), ուր տեղ մեծամեծ գրաւներով սակ են վերցնում փոքր վաճառականներ, Ռուսահայ ծառայողներ, նոյնպէս և Հայ ուսանողք։ Ռուսաստանի լոմբարդների կանոնը այնպէս է, որ եթէ նշանակած ժամին և օրին գրաւ դնողը չը վճարէ իր պարտքը, այն ժամանակ որչափ էլ մեծ և թանկագին գրաւ լինի նորա թաղածը, դարձեալ նա չէ կարող յետ առնել իր ստացուածը, վասն որոյ իւրաքանչիւր օր ամեն մէկ լոմբարդում կարելի է տեսնել հետևեալ սրտաշարժ տեսարանները. ուսանողի մէկը մի քանի ժամ գրաւի ժամանակը անցուցած լինելով, ի զուր աղաչում է կըլկնապատիկը առնել դէթ իր մօր կամ քրոջ ոսկէ յիշատակը յետ դարձնելու համար. միւս անկիւնում մի բազմագլուխ ընտանեաց տէր այր կին լաց է լինում իրան ցրտից պաշտպանող միակ մուշտակից ոչինչ գնով զրկվելու համար, և այլ այսպիսի դժոխային տեսարաններ։ Այսպիսի տմարդի ճանապարհով հարստութիւն դիզելու ամօթը ազգի առաջ ծածկելու համար, մեր Հայ Կրեսոսը մի լաւ միջոց է գտել. ձայն տարածել ազգի մէջ թէ նա իր բոլոր ունեցածով պիտի բաց անէ Հայաստանի մէջ մի համալսարան (?) և նոյնպէս հազար ու մէկ ազգօգուտ շէնքեր։ Ռուսահայերը որչափ էլ զզուած լինէին իրանց ազգակցի սոսր կանոններով, դարձեալ այնչափ սիրում էին Հայաստանի բաղդաւորութիւնը, որ ներում էին փաշխաաուի յանցանքը նորա բարի ու վսեմ դիտաւորութեան համար։ Բայց, աւա՜ղ, շատ չի անցաւ և այդ ազգային դիտաւորութեան մէջ ևս բանվեց նորա խարդախութիւնը. երբ անցեալ տարի յայտնվեց Հայաստանի մէջ սոսկալի սովը, բոլոր ազգը անկեց իր աչքերը Հայ Կրեսոսի վրա, ամենայն իրաւամբ ենթադրելով թէ տեսնելով հայրենիքը անդունդի ափում, Կրեսոսը Հայաստանի լուսաւորութեան համար նշանակած (գոնէ իրան ասելով) գումարի գոնէ մի փոքրագոյն մասը կը նուիրէ սովեալց օգնութեան։ Այո, յանկարծ ձայն տարածվեց, թէ ահա այս ինչ պարոնը այսչափ հազար րուբլ նուիրեց։ Թէպէտ նորա համար այդ մի ոչինչ գումար էր, բայց դարձեալ շատ բան էր եթէ ճշմարտանար, բայց դժբաղդաբար դիտմամբ ձայն գցած գումարի միայն տասներորդ մասը ուղարկուեց սովեալց, հրատարակելով գրեթէ բոլոր Հայ և Ռուս մամուլի մէջ, որպէս մեծ պարծանք։ Եհ, ի՞նչ արած, զոռով խօ չէ՞ր կարելի բան առնել. բայց այս տեղ ևս ի՞նչ սոսկալի գեղծում յայտնվեց. մի քանի ամսից յետ երևաց, որ Հայ Կրեսոսի տուած փոքր գումարն ևս ոչ թէ իրան նուիրածն է, այլ Բեսարաբիայ խորթացած Հայերի մէջ հաւաքած մի գումար է, որը չիմանալով ինչպէս հասցնել իր տեղը, բարեսէր Հայերը ուղարկել են այդ գումարը Պետերբուրգի Կրեսոսին, որ նա հասցնէ ուր հարկն է։ Թիֆլիսի Մ շ ա կ լրագիրը իմանալով այդ անօրինակ գեղծումը, սարսափելի աղմուկ բարձրացրեց ամեն տեսակ յանդիմանքներ թափելով խաբեբայ և կեղծ հայրենասէրի երեսին, բայց ոչ մի տեղից մի հերքում չը ստացաւ։ Այս փոքրիկ նախնական ծանօթութիւններից յետ՝ վերոյիշեալ երկու անձինքների մասին, ասեմ այժմ նոցա Էջմիածնում անող դիկտատօրութեան հանգամանքները։

Կարծեմ 1867 թուին էր որ Էջմիածնի այժմեան կաթուղիկոսը եկաւ Պետերբուրգ հանգուցեալ կայսեր այցելութեան։ Վերոյիշեալ երկու պարոնները օգուտ քաղելով կաթուղիկոսի պարզամտութիւնից, շրջապատում են նորան և համոզում են, որ Էջմիածնի աթոռի գանձարանում զուր տեղ առանց շահեցողութեան փողերը չը պահելու համար, յանձնէ կաթուղիկոսը այդ փողերը հարուստ Հայ Կրեսոսին, որը շահեցնելով իրան տուած մեծ գումարը, կարող է հասցնել նորան ամենամեծ թուանշանին։ Խաբեբայութիւնը այստեղ ևս յաջողվում է ամենափառաւոր կերպով ու աթոռի բոլոր ունեցածը ընկնելով Կրեսոսի լոմբարդը, թողնում է կաթուղիկոսին ամենաօրինաւոր գերութեան մէջ երկու խարդախ Հայ պարոնների ձեռքին։ Եւ ի՞նչ ելք կայ այդ գերութիւնից ազատվելու համար եթէ Էջմիածինը կամենայ հրապարակ հանել այդ բանը, այն ժամանակ ազգը շարաչար կը դատապարտէ նորան. եթէ ծածկէ, ազգը շարունակում է ամենայն յամառութեամբ հաշիւ պահանջել. Մնում է միայն մի ելք՝ ազգի վերաբերմամբ միշտ լռել, իսկ վերոյիշեալ երկու պարոնների հետ մի կերպ կառավարվել, իր փողը գոնէ գլխովին չը կորցնելու համար։ Իսկ այսպիսի դրութիւնից այն է առաջ եկել, որ Էջմիածնի բոլոր կառավարչութիւնը առել ու գլխով ընկել է ք ո ւ ր մ ի և փ ա շ խ ա ա ո ւ ի ձեռքը, որոնք ատուելով համայն Ռուսահայերից, սակայն շարունակում են կառավարել Էջմիածինը, նոյն ժամանակ զանազան խաբեբայական խոստումներով Ներսէս պատրիարքին և Տաճկահայերին, կարողանում են բանեցնել իրանց ազդեցութիւնը և ձեր վրա։ Ահա՛ այսպիսի դրութեան մէջ է Էջմիածնի կառավարութիւնը, որի վրա ամեն կողմից յարձակվում են, բայց օր քան զօր ամեն բան գնալով վատանալու վրա է...

Ահա այն բանալին, որով դուք միշտ կարող էք թափանցել Էջմիածնում կատարվող բոլոր գաղտնի ինտրիգաների և անկարգութիւնների մէջ, ում վերաբերմամբ էլ նոքա յայտնվելիս լինին։

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՆԻՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 30 ապրիլի։ Պետական բանկի 5% տոմսակը առաջին շրջանի արժէ 97 ր. 50 կ., երկրորդ 94 ր. 50 կ., երրորդ 95 ր., չորրորդ 95 ր., ներքին 5% առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 224 ր. 50 կ., երկրորդ 218 ր. 50 կ., արևելեան առաջին փոխառութեան տոմսակը արժէ 93 ր. 50 կ., երկրորդ 93 ր. 50 կ., երրորդ 93 ր. 50 կ., ոսկի 7 ր. 97 կ.։ Ռուսաց 1 րուբլ Լօնդօնի վրա արժէ 24,62½ պէնս, ռուսաց 100 ր. Համբուրգի վրա արժէ 210 մարկ 50 պֆ., Փարիզի վրա արժէ 260 ֆրանկ 50 սանտիմ։ Բօրսայի տրամադրութիւնը հանդարտ է։

Խմբագիր—Հրատարակող ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

տոյայտեցին միայն իրենց մէջ ամփոփուած ազգային յատկանիշները։

Ն ի կ ո ղ. Բայց խնդիրը սորա մէջ է թէ ինչպէս ընելու է, որ Հայաստանի բոլոր մեծ թէ փոքրիկ ազգութիւններն ալ հաւասար իրաւունքներ ունենան։

Թ ր օ թ թ ը ր.—Իմ կարծիքով Լիբանանու կացութեան պէս մի կացութիւն կարող է բոլորովին յարմարիլ Հայաստանի ժողովուրդներու պայմաններուն։ (Այսպէսով կիմացուի վերջնականապէս պ. Թրօթթըրի հայուածքը։)—Բայց ախ, երբ այս տխմար մարդիկ (Թիւրքերը) չեն ուզեր ոչ իրենց օգուտը հասկնալ ու ոչ մեր խորհուրդը լսել. մանաւանդ կը տեսնեմ որ նոքա խորտակելով իրենց շահերը պիտի խորտակեն մեր շահերը ևս։

Ն ի կ ո ղ. (ինքնաբաւական չէչուիր պ. Թրօթթըրի խոստովանութիւնէն և համոզմունքէն)։

Թ ր օ թ թ ը ր.—Բայց բաւէ խնդրեմ, ինչու հայերը ինձմէ անբաւական պէս կերևան։

Նիկող.—Ես դայդ ձեզմէ զարմանքով կը լսեմ, ընդհակառակը հայ լրագիրները ձեր անձնաւորութեան վրայ միշտ շատ մեծ համակրութեամբ կը խօսին։

—

Այսուհետև խօսակցութիւնը կը դառնայ Ռուսիոյ նոր քաղաքականութեան, ռուս մամուլի և Կովկասի հայերու վրայ. այս վերջիններու վրայ մանաւանդ պ. Թրօթթըր մեծ հետաքրքրութիւն կը յայտնէ,

Պ. Թրօթթըր կը հրաւիրէ պ. Նիկողոսեան միասին ընել նախաճաշիկը, բայց սա շնորհակալութիւններն յայտնելով կը մեկնի։

Պ. Թրօթթըր փոխադարձ այցելութեան կերթայ պ. Նիկողոսեանի, և այսուհետև եղած ուրիշ խօսակցութեանց վրայ աւելորդ է գրելն. մեր առաջ բերած կտորներէն կը տեսնուի պ. Թրօթթըրի համոզումներն հայոց նկատմամբ, Հայաստանի բարեկարգութեան մասին, և այն կարևորութիւնը զոր կընծայեն ռուսահայոց, և կարելի ըսել որ պ. Թրօթթըրի համոզումները կրնանք քիչ շատ իր կառավարութեան կարծիքները նկատել։—Պ. Թրօթթըրի այս անգամ Կ. Պոլիս գալուն բուն տարբերութիւն կը տեսնուի Պիկոնսֆիլտի և Կլադստոնի հիւպատոսին մէջ։

—

Պատրիարքի հրաժարականի խնդիրն դեռ առկախ վիճակի մէջ է, և թէպէտ մեր թերթերը երկար չեն գրեր այս նիւթին վրայ, բայց յայտնի կըլլայ որ Պատրիարքը ինչպէս երկու տարի առաջ ըրաւ նոյն և այժմ, բայց աւելի քօղարկեալ կերպով մը, իւր հրաժարականովը բողոք մը տուած է Դրան հայոց նկատմամբ ի գործ դրած խիստ միջոցներուն դէմ։ Երբեմն Թիւրքերը դիմակի մը ներքև կը ջանային ծածկել իրենց մաքիավէլութիւնները։ Օրինաց հակառակ կղերականները կը ձերբակալեն. Եղնիկ եպիսկոպոս զինուորական հսկողութեան ներքև Արապկերէն ճամբայ հանած են ի Կ. Պոլիս, վասն զի այդ մարդը հայ գիւղացւոց շահերը կը պաշտպանէ։ Չնչին բաներու համար հայ տպագրիչները խստիւ կը տառապին, ինչպէս Տէոհեան զոր չարաչար նեղեցին և այժմ հիւանդացած բանտի հիւանդանոցն տարին, են ինչ է յանցանքը. երգարան մը հրատարակեր է յորում կը գտնուէին Կ. Պոլսոյ երգուած երգերն։ Գաֆաֆեան Նորէն կը բանտարկեն, վասն զի գրավաճառն հաւանութեամբ և պատրիարքարանի յանձնարարութեամբ հայոց սահմանադրութեան ֆրանսերէն թարգմանութիւնը տպած ժամանակ վերնագիրը Constitution arménienne, սահմանադրութիւն հայոց դրած է. ինչու Statuts organiques չէ դրած։—կառավարութիւնէ ոչ մի դրամ չը տրուիր մեր ներքին պէտքերն հոգալու համար, հետևաբար հայոց հոգածութեամբք այդ պէտքերն կը մատակարարուին. և ահա Սաիտ փաշա հրաման կը խրկէ որ սովելոց ժողովը, ազգային հիւանդանոցը, Երուսաղէմայ պարտուց յանձնաժողովը նուիրատուներ չը հանեն ի հրապարակ, անշուշտ կարգը միւս ընկերութեանց կուգայ, բայց պատրիարքն ալ ազդու կերպով կը մերժէ այդ հրամանի գործադրութիւնը։ —Տուրքերու հաւաքումը անխնայ կերպով կը կատարուի, ոչ միայն սովեալ ժողովրդոց ապառիկ մնացած տուրքերը կը հաւաքեն, այլ գալիք տարիներուն ալ պահանջելու կելնեն։ Քիւրտերը ակներև քաջալերութիւն կը գտնեն, որ մէկն ըսեմ. Այս ամէնը այնքան բնական, կերևան որ Սաիդ հարկ մը, պէտք մը չը տեսներ ամաչելու և զանոնք քօղարկելու։—Ամեն տեսակ նկատողութիւններ աչքի առջև ունենալով Ազգ. ժողովը միաձայնութեամբ անշուշտ պիտի մերժէ Պատրիարքի հրաժարականը և վերստին իւր վստահութեան քուէովը պիտի պատուէ Պատրիարքը և այսու աւելի հաստատ կերպով գործելու առիթ պիտի ընծայէ նմա։ Ժողովոյ գլխանց ատենապետներ արդէն այս մտքով որոշում տուեր, և Զատկին երբ ազգային պաշտօնական մարմինները ներկայացան սրբազանին, Ազգ. ժողովոյ նախագահ պ. Ա. Մերիէմ—գուլի ազգային կարծեաց ճշմարիտ թարգմանը հանդիսացաւ Պատրիարքի մօտ, երբ հրաժարականին անընդունելի ըլլալուն պատճառները բացատրեց, մանաւանդ որ այս միջոցիս Ներսէսին գործոց գլուխը գտնուիլն անհրաժեշտ է. «քաղաքագիտական օրակարգին մէջ, ըսաւ պ. Մերիէմ-գուլի, հայկական խնդրոյն նախագահներն իրենց լուծում առին, շնորհիւ Օգոստափառ Կայսեր սուլթան Համիտխանի ողջամիտ հայրենասիրութեան. այժմ ալ հայկականն ի հարկէ պիտի առնու իւր լուծումն, որուն աւելի սիրով պիտի զբաղին անշուշտ Օգոստափառ Կայսրն և իւր բարձրապատիւ նախարարներն, մինչդեռ հայոց իղձերը նշանախեց մ'իսկ չունին, որ օսմանեան կայսրութեան շահուց և երկրին ամբողջութեան սկզբանց անհաշտ անհամաձայն լինին. Եւ թերևս այս այն միակ խնդիրն է, որ երկրին իրական շահերը պաշտպանելու նպատակին կը յանգի»

—Պ. Մերիէմ-գուլի ամենայայտնի ճշմարտութիւն մը ըսած է միայն, երբ 61-րդ յօդուածի գործադրութիւնը երկրին շահերը պաշտպանելու միակ միջոցը կը գտնէ, բայց երբ կը յուսայ թէ այդ գործադրութիւնը փութացնելու ժամը հասած է, գուցէ սխալած ըլլայ։ Բ. Դուռը Չէրնոգորիայի և յունական հարցէն աւելի անմարսելի կը գտնէ այդ յօդուածը. երկիւղներ ունինք որ յետաձգումը շարունակէ։ Յունական խնդիրը իւր լուծումը գտնելու շատ մօտ չերևար. Թունուզի հարց մը կելլէ, Ալպանիա ինքնուրոյնութիւն կը պահանջէ, և ասոնք ամենքը զէնքով կը խօսին և ոչ թէ լռով. եթէ այս խնդիրները կարգադրուին իսկ, կըսուի թէ ասոնց անմիջապէս վերջը Թիւրքիոյ գանձային բարեկարգութիւնը առաջին խնդիր պիտի ըլլայ, ինչ անլուծանելի խնդիր։—Անշուշտ կը փափաքինք որ այդ գանձային խնդիրը շուտով կարգի մտնէ, բայց երկրին տնտեսագիտական արդի վիճակը և այդ երկրը կառավարողներուն ընդունակութիւնը ի նկատի առնելով կարելի չէ յուսալ որ այսպիսի հսկայ գործ մը գլուխ ելլէ։ Թիւրքերը իրենք ալ չեն հաւատար, բայց գանձուց բարեկարգութեան խնդիրը առաջ նետելով կրնան երկու երեք տարի շահիլ.—Թէ տեղացի ժողովուրդը և թէ եւրոպացիք ամեն խնդրէ աւելի այս գանձային խնդրոյն կարևորութիւն կուտան, վասն զի օսմանեան արժէթուղթով ամեն մտուցներ լի են և բնական է որ Ասիոյ խորշը գտնուող ժողովուրդի մը վրայ մտածելէ աւելի իրենց քսակին կարևորութիւն տան։

Թէպէտ կիրակի, այլ օրն տարաժամած է. շարունակութիւնը յաջորդին։

Հայկակ.